

Культура як основа порозуміння і взаємодопомоги Про співпрацю між українською та польською повоєнною еміграцією

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/LC.2026.007>

Анотація: У статті розглядається співпраця української та польської еміграції 1950–1980-х рр. Ця важлива сторінка української та польської культур сьогодні особливо актуальна й потребує ґрунтовного вивчення. Культурна діяльність польської та української еміграції була потужним чинником у боротьбі проти радянського тоталітаризму, а також засобом порозуміння між обома народами. Польські діячі допомагали українцям вивести питання державної незалежності на міжнародний рівень. Дослідження зосереджено на позитивних змінах в українсько-польських відносинах, які намітилися після Другої світової війни. Свідченням цього стала співпраця української еміграції з паризьким журналом «Культура» та його засновником і головним редактором Єжи Гедройцем. На сторінках «Культури» друкувалися художні твори та наукові статті українських діячів. Є. Гедройць ініціював видання текстів письменників Розстріляного відродження. Українські діаспорні часописи, зокрема журнал «Сучасність», також публікували матеріали польських авторів. Вражаючи кількість польських письменників, чиї тексти були опубліковані в журналі «Сучасність», засвідчує глибину цього міжкультурного діалогу.

Ключові слова: українсько-польська співпраця, культура, еміграція, художні твори, переклади

* Світлана Луцій, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу зарубіжної україністики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України. Дослідниця української літератури доби Розстріляного відродження, літератури української діаспори другої половини XX ст.

E-mail: svitlana.lushchii@gmail.com | ORCID: 0000-0002-9380-8986.

Culture as the Foundation of Understanding and Mutual Support Cooperation Between Ukrainian and Polish Post-War Emigration

Abstract: The article explores the interaction between the Ukrainian and Polish émigré communities during the 1950s–1980s. This important chapter in Ukrainian and Polish cultural history remains particularly relevant today and calls for thorough scholarly examination. The cultural activity of Polish and Ukrainian émigrés served as a powerful force in the struggle against Soviet totalitarianism and as a means of fostering mutual understanding between the two nations. Polish intellectuals played a significant role in helping Ukrainians bring the issue of national independence to the international arena. The study highlights the positive developments that emerged in Ukrainian–Polish relations after the Second World War. A vivid example of such dialogue was the cooperation of the Ukrainian émigré community with the Paris-based journal *Kultura* and its founder and editor-in-chief, Jerzy Giedroyc. *Kultura* published literary works and scholarly articles by Ukrainian intellectuals, and it was Jerzy Giedroyc who initiated the publication of texts by writers of the „Executed Renaissance”. Ukrainian diaspora periodicals, particularly the journal *Suchasnist*, also published works by Polish authors. The remarkable number of Polish writers whose texts appeared in *Suchasnist* testifies to the depth of this intercultural dialogue.

Keywords: Ukrainian-Polish interaction, culture, emigration, translation, literary works

Після Другої світової війни відбулися позитивні зміни в українсько-польських відносинах. Вибудовуючи стратегію цих стосунків, еміграційні діячі намагалися об'єктивно переглянути історичне минуле обох народів. Польська еміграція допомагала українцям вивести питання державної незалежності на міжнародний рівень. І саме культурна співпраця українців і поляків заклала підмурки порозуміння і взаємодопомоги між ними, стала потужним чинником у боротьбі з радянським тоталітаризмом, від якого постраждали обидва народи. Літературознавець Микола Жулинський у дослідженні «Слово на сторожі нації...» слушно наголошував на тому, що саме культура стає основою для порозуміння як між членами одного суспільства, так і цілими народами (Zhulynskyi 2015).

Нині, у часи гострих міжнаціональних та міждержавних конфліктів, діяльність багатьох культурних діячів – миротворців і гуманістів – безцінна. І тут не можна не згадати велику роль таких «культурних пограничників», як Єжи Гедройць та Богдан Осадчук, адже «такі ‘гетьмани’ духовної армії порозуміння і зближення руйнують кордони між націями і культурами і закликають сміливо переходити цю смугу відчуження, смугу розмежування» (Zhulynskyi 2015: 621). Ця важлива сторінка українсько-польської культури сьогодні особливо актуальна й потребує ґрунтовного вивчення. Про роль культури як важливого чинника в усуненні міжгрупових

конфліктів та вагому роль українсько-польських культурних взаємин ішлося у працях М. Жулинського «Заявити про себе культурою» (Zhulynskyi 2001) та «Нація. Культура. Література. Національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури» (Zhulynskyi 2010). Про повоєнну співпрацю обох народів згадував і літературознавець Олександр Астаф'єв у статті «Європейський вимір української повоєнної еміграційної літератури» (Astafiev 2009).

Плідна співпраця українців з еміграційними діячами різних країн, зокрема з поляками, протягом 1950–1980-х рр. показала, як культурний діалог стає важливим чинником примирення між народами. Багаторічна діяльність культурних діячів обох народів проілюструвала, як можна розпочати нову сторінку українсько-польських відносин, забувши всі образи та непорозуміння.

Одним із прикладів такого діалогу була співпраця української еміграції з паризьким журналом «Культура» та його засновником і головним редактором Є. Гедройцем. Саме він багато років утілював у життя ідею майбутніх добросусідських взаємин двох незалежних демократичних держав – Польщі та України, тому й працював для цього майбутнього, закладаючи підвалини польсько-української солідарності.

Літературознавець О. Астаф'єв, дослідник української еміграційної літератури та польсько-українського культурного діалогу, акцентував на вагомій ролі Є. Гедройця в розбудові культурних взаємин між обома народами. Він зазначав, що інтеграція української літератури в європейський культурний континуум поживалася «у зв'язку з діяльністю відомого публіциста і культуролога, редактора польського журналу „Kultura“, що виходив у 1947–2000 рр. у Парижі, Єжи Гедройця (1906–2000)» (Astafiev 2009: 171).

Завдяки ініціативі Є. Гедройця побачило світ видання художніх текстів, заборонених в радянській Україні, за назвою «Розстріляне відродження. Антологія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есей» (1959)¹. Упорядкував антологію літературознавець діаспори Юрій Лавріненко – фахівець із літератури доби Розстріляного відродження². Польський інтелектуал Є. Гедройць добре знав історію України. Він був переконаний, що український досвід побудови соціалізму в 1920-ті роки надзвичайно повчальний не лише для Польщі, а й для інших країн Східної й Західної Європи. Політичні, соціально-економічні та культурні заходи польського уряду 1956–1957 років лише частково можуть покращити ситуацію в країні. У Польщі 1956 року після масових робітничих страйків та повстань було розроблено новий план реформ, так званий «польський шлях до соціалізму», який передбачав пом'якшення цензури, співпрацю держави з католицькою церквою, обмеження діяльності служб безпеки, відносну свободу засобів масової інформації, децентралізацію управління економікою, співіснування державної, кооперативної та приватної власності в сільському господарстві, розвиток малих підприємств та приватної торгівлі.

У 1957 році Є. Гедройць узявся втілювати в життя свій задум – видати антологію «Розстріляне відродження...», щоб повернути українському читачеві заборонених і забутих на довгі роки письменників, а також щоб завдяки печальному досвіду

¹ Ця книжка нелегально потрапила в радянську Україну.

² Розстріляне відродження – це покоління українських митців і вчених 1920–30-х років XX століття, знищених радянським режимом (прим. ред.).

радянської України проілюструвати думку про те, що не буває соціалізму «із людським обличчям». Реалізувати цей задум він спочатку запропонував Юрієві Шереху. Прохання підготувати антологію Ґедройць висловив у листі до літературознавця від 25 жовтня 1957 року. Проте Шерех відразу ж відмовився, мотивуючи свою відмову великим викладацьким навантаженням та необхідністю завершити розпочаті наукові праці, тоді як підготовка антології потребувала багато чорнової роботи та вільного часу. Однак Ю. Шерех порадив доручити цю роботу Ю. Лавріненку – літературознавцю, який розпочинав свою діяльність у радянській Україні саме в кінці 1920 – на початку 1930-х років. Ю. Шерех наголошував на тому, що Лавріненко – один із найбільших знавців української літератури 1920–1930-х років в еміграції. Ю. Лавріненко погодився відразу, вважаючи підготовку «Розстріляного відродження» своїм обов'язком перед знищеним поколінням 1920-х років, тому незадовго до виходу антології в листі до Є. Ґедройця від 3 червня 1959 року підкреслював: «Моральний гонорар тут для мене вище всього» (Berdychovska 2008: 639).

У першому листі до Ю. Лавріненка від 19 листопада 1957 року Є. Ґедройць пояснив своє бачення згадуваного видання:

Мені йдеться про укладання літературної антології – сучасної, що охоплює і українську прозу, і поезію. Антологію уявляю собі під кутом зору революційної динаміки, гуманістичних ідеалів, демократичного соціалізму – одним словом, як це тепер окреслюється в Польщі, що характеризує «український шлях до соціалізму». Це вимагало би, зрозуміло, врахування літератури 30-х років совєтської України. Антологію, звісно, маю видати українською мовою (Berdychovska 2008: 595).

Співпраця Є. Ґедройця і Ю. Лавріненка була надзвичайно успішною: у вересні 1959 року антологія «Розстріляне відродження» побачила світ. Український учений цінував терпляче ставлення Є. Ґедройця до труднощів та непередбачуваних поворотів під час підготовки антології (обсяг книжки зріс із запланованих 300 сторінок до 972).

У процесі підготовки антології виникло багато труднощів, зокрема відсутність офіційних партійних документів, які безпосередньо стосувалися літературного процесу 1920-х років (адже первісно Ю. Лавріненко планував включити до книжки розділ «Кадри»), та й необхідні художні тексти і літературно-критичні розвідки знайти було нелегко. Велику допомогу в пошуках згадуваних матеріалів Ю. Лавріненку надали українські культурні діячі, зокрема Василь Барка, Богдан Бойчук, Святослав Гординський, Іван Кошелівець, Григорій Костюк, Леонід Лиман, Юрій Луцький, Євген Маланюк, Ю. Шерех та ін. Мовну редакцію та уніфікацію правописних норм художніх творів, вміщених до антології «Розстріляне відродження», здійснив Ю. Шерех.

Під час роботи над виданням неодноразово змінювалася його структура й назва. Запропонований Лавріненком у листі від 29 листопада 1957 року заголовок «Дорога» видався Ґедройцеві занадто загальним і невиразним (Berdychovska 2008: 596–599). У листі від 11 грудня 1957 року (Berdychovska 2008: 599–601) редактор «Культури» вказує більш конкретну назву «Антологія 1917–1932. Поезія. Проза. Драма. Есе». Хоча й висловлює думку про те, що нейтральна назва «Дорога» полегшила б перевезення книги до Польщі та СРСР.

У листі до Ю. Лавріненка від 13 серпня 1958 року Ґедройць запропонував метафоричну назву книжки – «Розстріляне відродження» (Berdychovska 2008: 618–619), чим дуже потішив Лавріненка:

З усіма Вашими порадами згоден. І щодо назви антології теж. Мене стримувала від терміну «Розстріляне Відродження», який увійшов у загальний вжиток з моєї ініціативи, та обставина, що цей термін вже вживали і зловживали. Була така книжечка «Розстріляна муза», була така мемуарна повість «Недостріляні». І так далі. Все ж, як авторові терміну, мені можливо його вжити та скріпити в правдивому його дусі, реабілітувати... (Berdychovska 2008: 620).

У листі до Є. Ґедройця Ю. Лавріненко не випадково згадав два видання – «Розстріляна Муза» і «Недостріляні». Їхні автори, Яр Славутич і Семен Підгайний, повернули із забуття імена багатьох українців, знищених більшовицьким режимом. Спогади «Недостріляні» (1949) були укладені істориком і громадським діячем діаспори С. Підгайним, який сам пережив більшовицьку каторгу на Соловках протягом 1933–1940 років.

У книжці «Розстріляна Муза» (вийшла 1955 року в Детройті) Яр Славутич, письменник і перекладач, вмістив силуетки про розстріляних і закатованих більшовицькою владою українських культурних діячів. Протягом життя він уточнював біографічні відомості, додаючи нові імена.

Ю. Лавріненко також намагався зробити все для того, щоб не канули в небуття імена знищених співвітчизників. Уже перші Лавріненкові статті 1940-х років, що з'явилися під час перебування у Львові та на еміграції, це засвідчують. Літературознавець із властивою йому емоційністю дуже вдало дібрав назву цьому періодові, котрий став цілою епохою в українській культурі. Назва «Розстріляне відродження» швидко прижилася в літературознавчих колах. У листі до Ю. Лавріненка від 10 листопада 1947 року літературний критик Г. Костюк зазначав: «Ти вперто вигадану тобою назву «Розстріляне відродження» намагаєшся запровадити до загального вжитку. Це дуже зворушливо. І, здається, це має успіх» (Kostiuk 1947: 12).

У листі від 2 вересня 1959 року Є. Ґедройць повідомив Ю. Лавріненкові, що останню крапку в роботі поставлено: «Учора повернувся з Мюнхена, де врешті експедиював антологію. Художньо вийшло дуже розкішно і виглядає дуже добре» (Berdychovska 2008: 649).

Протягом 1959 року рецензії на «Розстріляне відродження» опублікували такі періодичні видання, як «Визвольний шлях», «Вільна думка», «Вільне слово», «Вісник», „Wiadomości Polskie”, «Київ», «Листи до приятелів», «Народна воля», «Прометей», «Свобода», «Українська літературна газета»; 1960 року – «Гомін України», „Deutsche Rundschau”, „Neue Züricher Zeitung”, «Українське слово», «Український голос», «Українські вісті», «Радянська Україна», «Сучасна Україна», «Самостійна Україна» та ін.

Офіційна радянська критика підтвердила думку українських та польських діячів, причетних до видання антології, що вона потрапила в Україну й привернула увагу багатьох читачів. Про неї було вміщено інформацію в книжці Олександра Мазуркевича «Зарубіжні фальсифікатори української літератури» (Mazurkevych 1961: 157–186).

Понад 30 сторінок відведено саме «антинауковій» та «політиканській» книзі Ю. Лавріненка (автор навіть побоявся вказати назву антології).

Про «Розстріляне відродження» та Ю. Лавріненка Мазуркевич написав у кращих традиціях наклепницької комуністичної критики:

Цей політичний рецидивіст і літературний диверсант, підхопивши в Огієнка маску «безпартійності» і списавши з коміксів назву свого опусу, вщерть наповнив його несосвітньою брехнею і карколомними наклепами на Радянську Україну, на наш героїчний народ, на велику його святиню – українську літературу... (Mazurkevych 1961: 186).

Дісталось від нього і польським еміграційним діячам, які долучилися до появи антології. Про це згадував Є. Гедройць у листі до Б. Осадчука від 7 січня 1962 року:

Лавріненко дістав від одного туриста, який був у Києві, книжку такого собі О. Р. Мазуркевича «Зарубіжні фальсифікатори української літератури», видану в Києві у «Державному видавництві» 1961, 192 стор. Книжку було здано до друку 15 V [19]61. Вона присвячена антології «Розстріляне відродження». Містить докладний аналіз змісту, перераховує всі підзаголовки тощо, уникає лише згадки назви «Розстріляне відродження». Дуже бридко пишуть про Лавріненка як зрадника, який одне писав у Харкові, а інше – у Нью-Йорку. Про нас пишуть як про контрреволюційне польське видавництво в Парижі. Я дуже з цього тішуся, бо ж це свідчить, що антологія все-таки, попри всі труднощі, дійшла та курсує в Україні, якщо на неї вирішили реагувати цілою книжкою (Berdychovska 2008: 273).

Видання антології «Розстріляне відродження» – це лише один із важливих епізодів мистецької співпраці української та польської діаспори. Не менш важливу роль в українсько-польському культурному діалозі відіграли часописи «Культура» та «Сучасність».

На сторінках «Культури» були опубліковані художні твори та літературно-критичні й історичні статті таких українських діячів, як Іван Багряний, Микола Глобенко, Юрій Клен, Іван Лисяк-Рудницький, Євген Маланюк, Леонід Мосендз та ін. Так, 1950 року в «Культурі» (№ 7–8) було вміщено вірші Івана Багряного, Святослава Гординського, Миколи Зерова, Юрія Клена, Богдана Кравціва, Євгена Маланюка, Максима Рильського, Олени Теліги, Павла Тичини, Павла Филиповича. У шостому номері часопису за 1981 рік надруковано уривок із поеми П. Тичини «Сковорода» у перекладі Юзефа Лободовського.

І. Кошелівець надрукував на сторінках «Культури» фрагменти з книги Василя Симоненка «Берег чекань» («Культура», 1966, № 6) та кілька власних літературознавчих статей, зокрема «Парадокси української дійсності» («Культура», 1970, № 6), «П'ятирічки української літератури» («Культура», 1971, № 9), «Хроніка українського опору» («Культура», 1975, № 1–2).

На сторінках паризького часопису Ю. Лавріненко опублікував есей «Література межових ситуацій» («Культура», 1959, №3). У цьому есеї він згадував твір польського письменника-емігранта, перекладача, літературознавця й дипломата Чеслава Мілоша «Поневолений розум» (1953), у якому автор розмірковував над долею митця

в тоталітарному суспільстві. Ч. Мілош був нещадним критиком комуністичного режиму й комуністичної ідеології.

Журнал «Сучасність» познайомив українських читачів із творами таких польських авторів, як Юзеф Лободовський, Станіслав Ежи Лец, Ежи Немойовський, Юліан Тувім, Збігнєв Герберт, Казимир Вежинський, Віслава Шимборська, Марія Павликовська-Ясножевська, Юліан Пшибось, Чеслав Мілош, Тадеуш Ружевиц та ін.

Редактори «Української літературної газети» І. Кошелівець та Ю. Лавріненко, у липні 1959 року надрукували у цьому виданні поему Ю. Лободовського «Пісня про Україну» у перекладі С. Гординського (над перекладом він працював протягом січня–травня 1958 року). У цьому ж році в Парижі вийшло двомовне видання «Пісні про Україну». У книжці було вміщено оригінальний текст і український переклад.

У поемі Ю. Лободовський звернувся до трагічних сторінок української історії, зокрема епізодів українсько-польських конфліктів, якими постійно користувалася Росія. Поет не випадково згадував славні перемоги українців і поляків над московським військом: ідеться про Конотопську битву (7–9 липня 1659 року), у якій війська гетьмана Івана Виговського та кримського хана розгромили московську армію, та битву під Клушином (4 липня 1610 року), у якій поляки перемогли московські та шведські війська. Ю. Лободовський закликав засвоїти ці історичні уроки, які повинні спонукати обидва народи до єдності та співпраці:

Забути все, що серце горем тисло,
знов піснею Дніпро з'єднати й Вислу,
в майбутнє юний випрямити шлях;
втиснути в землю переможні стопи
під Клушином і Конотопом
і стяги піднести ...
Хай мають на вітрах!

(Łobodowski 1959: 7)

Ю. Лободовський був активним дослідником української культури. Для часопису «Культура» він написав кілька статей про українську поезію: «Сцілли і Харибди української поезії» («Культура», 1954, № 5–6), «Молодий ліс на чужині» («Культура», 1960, №10).

Українські еміграційні діячі надзвичайно високо цінували внесок Ю. Лободовського у вивчення української культури та його роль у поглибленні польсько-українських зв'язків. Так, у редакційній замітці до статті Ю. Лободовського «Про релігію без помазання (Ліквідатори унії)», опублікованій у журналі «Сучасність», зазначалося:

Польський поет, прозаїк, літературознавець Юзеф Лободовський відомий українському читачеві як справжній приятель українців і невтомний трудівник на полі культурного й політичного наближення обох народів (Łobodovskiy 1972: 103).

Його твори неодноразово друкувалися на сторінках журналу «Сучасність», одного із найсолідніших українських еміграційних видань, у перекладах українською мовою С. Гординського, Б. Кравціва, Л. Полтави, Яра Славутича. Українська тематика наявна в таких творах Ю. Лободовського, як трилогія «Комиші» (інша назва

– «Очерети» (1955), «Устаниці» (1958), «Поворотна дорога» (1960), збірка поезій «Золота грамота» (1954), «Пісня про Україну» (1959). У свою чергу польський поет переклав твори Т. Шевченка, «Лісову пісню» Лесі Українки та сучасних українських поетів польською мовою. Ю. Лободовський залишив також цікавий спогад про зустріч із кардиналом Йосипом Коберницьким-Сліпим, який 18 років перебував на радянській каторзі й був звільнений уже за часів Хрущова.

С. Гординський, український поет, перекладач, художник і мистецтвознавець, багато зробив для вивчення й популяризації творчості Ю. Лободовського. Він був автором літературознавчих розвідок про нього, перекладачем художніх творів, а також підготував доповідь про польського митця «Юзеф Лободовський і його поезія». Вона була прочитана на Літературному вечорі, присвяченому Ю. Лободовському, який відбувся 26 листопада 1977 року в Нью-Йорку. Вечір на пошану свого польського колеги організувало Об'єднання українських письменників «Слово».

С. Гординський був особисто знайомий із Ю. Лободовським. Як згадує український митець, 1934 року він уперше прочитав поезію Лободовського про місто Люблін і захопився творчістю польського поета на все життя. Доповідь С. Гординського – глибоке фахове дослідження, у якому поезія Лободовського розглянута в різних площинах. Літературознавець окреслив тематику, проблематику, поетику і стилістичні особливості його поетичної спадщини. Ведучи мову про творчий феномен польського митця, С. Гординський зазначив: «Вражає нова, оригінальна форма, багатство поетичних образів, а при всьому багатозначущість кожного слова, яке тоді, в добу всяких модернізмів, уже почало тратити свою питому вагу» (Hordynskyi 1978: 15).

Він також звернув увагу на українську тематику в усіх поетичних збірках Ю. Лободовського, зокрема у таких творах, як «Пісня про голод», «Ніч на Волині», «Кінь отамана Лободи», «Вільна земля», «Золота легенда». За підрахунками С. Гординського, понад 35 творів Ю. Лободовського пов'язані з Україною.

У згадуваній доповіді, як і в інших дослідженнях про польського поета, С. Гординський наголосив на тому, що саме у свідомості Ю. Лободовського «кристалізувався ідеал українсько-польської співпраці» (Hordynskyi 1977: 19). Вірш Лободовського «Похвала Україні» у перекладі С. Гординського чудово ілюструє симпатію польського поета до України і його готовність співпрацювати з українцями:

Тебе, медомолочна, і бурякова, й пшенична,
тебе хвалю, Україно, щоденна в муці одвічній,
заплакана сирото, мачухо власним дітям,
солдатко, в касарнях чужих кольбами штовхана
й бита,
складаю тобі, що від літ так голосиш в нестямі,
цей кров'ю моєю виколисаний гексаметр
(Lobodovskyi 1978: 21)

Колись, як щасливі дні у твій край завітають,
прочитаєш, як в мить перед боєм молитву читають,
і сином признаєш своїм, як не нині – в прийдешніх

днях,

поета, що ляхом був, та славив тебе в піснях

(Lobodovskyi 1978: 23)

Як уже згадувалося, українські діаспорні часописи активно друкували матеріали польських авторів. Особлива роль у цьому процесі належала саме журналу «Сучасність». Є. Гедройць звернув увагу головного редактора журналу «Сучасність» І. Кошелівця на повість Марека Гласка «Кладовища». Цей твір польського автора, який народився у Варшаві, виїхав в еміграцію до Парижа, пізніше до США, друкувався на сторінках «Культури», а потім у перекладі Володимира Стахова вийшов у трьох номерах «Сучасності» у 1966 році («Сучасність». 1966. Ч. 2, 3, 4). Є. Гедройць також порадив познайомити українських читачів із «Фердидурке» Вітольда Гомбровича та «Інший світ» Густава Герлінга-Грудзинського.

Літературно-мистецький, громадсько-політичний журнал «Сучасність», сторінки якого стали трибуною для різноманітних поглядів, почав виходити у Мюнхені із січня 1961 року. Це видання було засновано на базі «Української літературної газети» й «Сучасної України», які припинили своє існування після заснування «Сучасності». Окреслюючи мету та завдання журналу, у вступній статті редакційна колегія наголошувала:

Визначення його як місячника літератури, мистецтва й суспільного життя означає, що він в основному буде присвячений питанням культури в широкому значенні цього слова. ... Журнал буде не партійним, а українським. Сподіваємося, що він знайде своє місце в духовному житті української еміграції. Це щодо змісту. Щодо напрямку, то ми не збираємося редагувати такий програмовий журнал, який давав би «непомилні» відповіді на всі питання. Зовсім навпаки, у кожного автора ми цінуємо насамперед його власну думку, а не його партійну приналежність, до якої нам зовсім байдуже... („Vid redaktsii” 1961: 3).

Багаторічна видавнича практика засвідчила те, що головний редактор І. Кошелівець та редакційна колегія дотримали своїх обіцянок. Заслугує на увагу опублікована в «Сучасності» розлогої статті українського літературознавця Б. Кравців «Українсько-польські літературні взаємини й сучасне радянське літературознавство», у якій автор вів мову про «політичні й культурні впливи обидвох націй, і взаємини поміж ними в різних ділянках, особливо ж у літературі» (Kravtsiv 1963: 16). Б. Кравців ґрунтовно проаналізував історію літературних зв'язків обох народів, починаючи від XVI–XVII століття і XIX – початку XX століття, а також той неоціненний внесок, який зробили такі видання, як «Наше слово» і «Наша культура». На шпальтах цих видань публікували розвідки польські україністи, зокрема Антін Верба вмістив статтю «Дружба В. Оркана з Б. Лепким» (Наша культура, 1960, Ч. 9) та «Мости приязні» (1961) про взаємини Владислава Оркана з українською літературою та українськими митцями.

Б. Кравців згадав також про спільні культурні проекти Богдана Лепкого та В. Оркана, зокрема про видання збірки новел українських письменників, перекладених польською мовою, «Молода Україна» (1908). Не оминув і перекладацької діяльності Б. Лепкого, який перекладав польських авторів, зокрема поезії Казимежа

Пшерви-Тетмаєра та Марії Конопницької, а польською мовою переклав твори Тараса Шевченка, Михайла Коцюбинського.

Починаючи з 1961 року, протягом трьох десятиліть, у «Сучасності» публікувалися художні твори багатьох польських авторів, як класиків, так і сучасників. У двох номерах журналу за 1961 рік були надруковані відомі афоризми Станіслава Леца, написані протягом 1955–1959 років (Aforyzmy Stanisława Lietsa 1961: 55–58, Liets 1961: 14–16). Знайомлячи українських читачів із польським автором, редакція опублікувала розлогу передмову про нього. У передмові згадувалися славні попередники С. Леца, творці афоризмів («фрашок»), зокрема майстер цього жанру Ян Кохановський та його фрашки-епіграми, а також Юліан Тувім і Тадеуш Бой-Желенський. Окреслюючи завдання цієї публікації, редакція наголосила на тому, що журнал «Сучасність» «вводить читача у світ модерних 'фрашок' сьогодишньої Польщі, у світ творчости Станіслава Леца» (Aforyzmy Stanisława Lietsa 1961: 55).

Творчість С. Леца була відома багатьом українським митцям, тим більше, що життя польського письменника було тісно пов'язане з Україною, адже він народився у Львові. Як більшість українських культурних діячів, він відчув на собі радянський тоталітаризм. В останньому числі за 1961 рік редакція «Сучасності» також опублікувала афоризми С. Леца, але вже написані та опубліковані протягом 1958–1959 років (Liets 1961: 14–16).

Творчість С. Леца перебувала в центрі уваги українських читачів та літературознавців не одне десятиліття. Через чотири роки журнал знову повернувся до афоризмів С. Леца. У трьох номерах були опубліковані його вибрані афоризми з книжки «Нові незачесані думки» у перекладі Ігоря Костецького і з його ж цікавою передмовою, де І. Костецький наголосив на тому, що С. Лец – «один з тих рідкісних поетів, які спромагаються найскладніші речі відразу ж при їх постанні робити популярними серед найширших людських мас. А таке зобов'язує» (Kostecky 1965: 21).

Протягом 1965 року ще в двох числах «Сучасності», другому та п'ятому, були опубліковані твори С. Леца з книги «Нові незачесані думки» у перекладі І. Костецького. У перекладі І. Костецького на сторінках «Сучасності» з'явилася також поезія Є. Немойовського «Концерт на жіночий голос. Біомахія» (Nemoiovsky 1965: 29–31).

Загалом на сторінках «Сучасності» публікувалися художні твори багатьох польських митців. Це переклади віршів Ю. Тувіма (Сучасність, 1963, Ч. 3), творів З. Герберта в перекладі Вольфрана Бургардта (Сучасність, 1972, Ч. 4). Серед українських перекладачів, які публікували свої переклади з польської мови, варто назвати В. Бургардта, Вадима Лесича та Марину Приходько. М. Приходько переклала українською мовою поезії К. Вежинського «Розмова з американкою про переклади віршів», «Вівса», «Бухгальтерія», «Запах» (Сучасність, 1975, Ч. 2, 29–30).

Якщо говорити про В. Лесича, то його перекладацька спадщина вражає розмаїттям імен і художніх текстів, серед яких: Ю. Тувім «Два вірші», «Слово і тіло» (ч. I), «Пісенька померлого», «Suum cuique», К. Вежинський «Де не посіють мене», «Потяги», М. Павликовська-Ясножєвська «Заздрість», Ю. Пшибось «Вечір», «Неприсутність», Ян Бженківський «Волосся», Станіслав Себила «Апосторофа до ночі», Юзеф Чехович «Баляда звідтіль», Мечислав Яструн «Похорон», «Уціління»,

Мар'ян Пехаль «Дно», Станіслав Цесельчук «Ліс мене закликав», Ю. Лободовський «Ніч на Волині, II», «Без заголовку», Ч. Мілош «З «Альбому снів», «Не більш», Вацлав Іванюк «Троя» «Що залишилось нам», Т. Ружевич «Урятований», «Кісонька», Тимотеуш Карпович «Студія тиші дерева», Мирон Білошевський «На склі шибки», В. Шимборська «Спис населенні», З. Герберт «Що ж з краси тут...», «Що роблять наші померлі», Єжи Гарасимович «Никифорівський триптих, I», «Низьке небо» (Сучасність, 1975, Ч. 11, 32–51).

Редакція часопису «Сучасність» публікувала матеріали польських авторів, присвячені Т. Шевченку. У третьому числі за 1978 рік вийшов уривок «Поворот Шевченка до Києва» з біографічної повісті польського перекладача та есеїста Єжи Єнджеєвича «Українські ночі або Родовід генія» (Сучасність. 1978. Ч. 3. С. 9–17)³.

Із великою повагою в українських еміграційних виданнях згадувалося ім'я поета, літературознавця, публіциста, перекладача Єжи Стемповського. Коли 4 листопада 1969 року Є. Стемповський відійшов у вічність, Б. Осадчук підготував про нього надзвичайно теплий спогад, у якому висловив щиру вдячність за підтримку України. У спогаді Б. Осадчук поділився інформацією про особисте спілкування з польським митцем. В одній із таких розмов Є. Стемповський відзначав: «Я народився в Шебутинцях, на Україні. Там моя батьківщина, і хоч я поляк, то так само і українець, і на Україні хотілося б жити» (О[sadchuk] 1969: 125). Він також розповідав Осадчукові про мандрівки разом з батьком по Волині та Гуцульщині.

Є. Стемповський приятелював із багатьма українськими культурними та політичними діячами, зокрема Є. Маланюком, А. Мосендзом, Олександром Шульгиним. У згадуваному спогаді «Єжи Стемповський», опублікованому на сторінках «Сучасності» у рубриці «Посмертна згадка», висловлюючи жаль із приводу такої великої втрати і для поляків, і для українців, Б. Осадчук писав:

Великий гуманіст ще давньої школи, поважний і відважний людинолюб, який зумів безпристрасно, але тим більше безкомпромісово стати по боці переслідуваних і покривджених, навіть якби це було б проти найближчих його приятелів (О[sadchuk] 1969: 125).

Важливу інформацію про українсько-польську співпрацю містить листування польських та українських громадсько-культурних діячів, зокрема Є. Гедройця з Ю. Лавріненком, Ю. Шерехом, І. Кошелівцем, І. Багряним, Уласом Самчуком та ін. Так, епістолярій У. Самчука й Є. Гедройця зафіксував враження від творчості українського письменника, особливо від його книги «Волинь».

У листах до І. Багряного Є. Гедройць висловив побажання, щоб якнайшвидше вийшов французький переклад роману «Сад Гетсиманський». У листі до Є. Гедройця від 30 жовтня 1950 року український письменник і політик обговорює питання про присутність української делегації на Конгресі захисту культури, ділиться своїми враженнями про книгу Юзефа Чапського «На нелюдській землі»:

Щодо моєї участі в Виконавчому Комітеті Конгресу Захисту Культури. Якщо не буде прийнято іншої кандидатури від українських поступових кіл, то, незважаючи на

³ У 1980 році ця книжка українською мовою з'явилася в Торонто завдяки Науковому товариству імені Шевченка в Канаді.

переобтяженість працею, рахуючись з потребою, я не маю нічого проти того, щоб моя кандидатура була виставлена. Як треба, то треба. Знаю, що з кіл українського екзильного уряду було виставлено три кандидатури (в тім числі й моя) й надіслано з відповідним листом до голови Конгресу. Решта залежатиме від того, як поставиться до цього нарада Виконавчого Комітету. Дякую за увагу й довіру. Вітаю сердечно... (Bahrianyi 2002: 429).

У листі І. Багряного не випадково згадано Конгрес вільної культури (у листах еміграційних діячів зустрічається й інша назва – Конгрес за свободу культури) та його виконавчий комітет, у діяльності якого польські діячі відіграли велику роль. Польська еміграція брала активну участь у міжнародних заходах, присвячених боротьбі з комуністичною ідеологією, встановленню добросусідських взаємин між європейськими народами на засадах толерантності та демократії. У червні 1950 року в Берліні відбулися установчі збори Конгресу. Ю. Чапський у вступному слові, виголошеному польською та німецькою мовами, сказав:

Я з радістю бачу серед нас представників націй з-поза «залізної завіси» [...] Я не бачу представників румунів, угорців, українців, білорусів та інших націй [...] Віра в розвиток половини вільної Європи, тоді як друга половина під тоталітаризмом і пригноблена, – це віра у фікцію. Я впевнений, що всі учасники Конгресу, як і я, знають, що єдності в боротьбі за культуру Європи не досить, що потрібна ще боротьба за єдність майбутньої, вільної Європи (Czapski 1950: 7–8).

Польські політичні та культурні діячі у пресі виступали зі спростуванням наклепницьких статей про діяльність української еміграції, написаних на замовлення радянських спецслужб. Так, у краківському тижневику „*Życie Literackie*” 3 грудня 1972 року було опубліковано статтю Едварда Пруса «Українські фашисти ділять світ» (цю статтю Пруса і відповідь на неї було опубліковано в «Сучасності»). Стаття Е. Пруса, як і інші праці про українсько-польські відносини, була написана в кращих традиціях комуністичної преси. Автор статті – палкий симпатик радянської ідеології. Як свідчать енциклопедичні джерела, Е. Прус боровся з УПА у винищувальному батальйоні, що перебував у складі військ НКВС, протягом усього життя був прихильником комуністичної ідеології. Прус стверджував, що українські націоналісти, послідовники Бандери і Мельника, хочуть «збудувати «самостійну» буржуазну Україну. «Нову» Україну вони уявляють собі «велетенською державою, яка обіймає також частину сучасної Польщі, Білорусі та Росії» (Prus 1973: 86). І саме «українські фашисти» вимагають, щоб Польща, Росія, Литва та Білорусь визнали провідну роль України. А прагнення України підтримують Західні держави та США. Автор згадує, що українці мають численні періодичні видання і виступи на радіо «Вільна Європа» та «Свобода», які, на його думку, фінансуються Європою та Америкою.

Відповідь Е. Прусові уже через кілька тижнів, 23 грудня, вмістила польська газета „*Tydzień Polski*”, яка виходила в Лондоні. У статті-відповіді «Ахіллово п'ята» спростовуються всі неправдиві закиди Е. Пруса, а також наголошується на тому аспекті, що навіть після трагічного завершення Другої світової війни українці і в еміграції, і в материковій Україні мріють про відновлення державної незалежності.

Стаття «Ахіллова п'ята» була підписана псевдонімом «Шперач». Поки що не вдалося встановити, кому належить цей псевдонім, однак можна стверджувати, що автор цієї статті скоріше за все професійний історик чи політолог. Це засвідчує широкий історичний екскурс, адже в роботі згадується низка подій: національно-визвольна боротьба українців під керівництвом І. Мазепи, битва під Конотопом, боротьба 1918–1921 років, масове знищення радянським режимом національно свідомих українців, голодомор. На відміну від Е. Пруса, він оперує конкретними історичними фактами, а не бездоказовими нападами (Сучасність, 1973, Ч. 4, 86–91).

20–22 жовтня 1977 року в Макмастерському університеті в Канаді відбулася наукова конференція, присвячена українсько-польським взаєминам «Польща і Україна. Минуле і сучасне», у якій брало участь понад 300 осіб із різних країн світу. Учасники приїхали із США, Канади та Європи. У центрі уваги дослідників були «найновіші взаємини між сучасною Україною і Польщею, а також найновіші взаємини обох народів і їх віддзеркалення у пресі та публіцистиці» (Iranek-Osmetskyi 1978: 102). На секційних засіданнях і круглих столах обговорювалося багато проблем польсько-української співпраці. Учасників, зокрема, цікавило питання про те, чому українці та поляки століттями потерпали від російського, а згодом від радянського монстра.

Завершуючи допис про цю конференцію, польський публіцист Єжи Іранек-Осьмецький у підсумку зазначив, що досвід радянського впливу не минув для обох народів безслідно: «І з цього досвіду українців усвідомилося розуміння, що інтереси України й Польщі сходяться і свої національні проблеми не розв'яже сам окремо ні той, ні той народ» (Iranek-Osmetskyi 1978: 106).

Вибудовуючи стратегію українсько-польських стосунків, польські інтелектуали намагалися об'єктивно та неупереджено переглянути історичне минуле обох народів, допомагали українцям вивести питання державної незалежності на міжнародний рівень. Незалежна Україна – одна з важливих умов для діячів демократичної польської еміграції. На сторінках «Культури» (травень 1977 року) була опублікована декларація, у якій висловлювалися думки щодо актуальності українського питання. Цю декларацію підписали представники різних народів: поляки Є. Гедройць, Ю. Чапський, Г. Герлінг-Грудзинський, Ю. Лободовський, Домінік Моравський, Олександр Смоляр та Збігнев Бирський; чехи Павел Тіпрід, угорець Тибор Мераї.

Сьогодні українці з вдячністю і шаную згадують діячів польської еміграції, які не одне десятиліття підтримували Україну. 29 листопада 2018 року в Києві відповідно до рішення Київської міської ради з'явилася вулиця, названа на честь Є. Гедройця.

Діалог української та польської діаспори переконливо довів, що культура відіграла й відіграє важливу роль у нейтралізації міжнаціональних конфліктів. Українсько-польська співпраця в 1950–1980-х роках стала ключовою подією в історії Східної Європи. Взаємопідтримка і критичне переосмислення минулих історичних суперечок дали можливість українським і польським еміграційним діячам вибудувати подальші дружні конструктивні взаємини. Повоєнна еміграція заклала основи багаторічної співпраці Польщі та України. Сучасні добросусідські відносини між двома країнами є також наслідком зусиль, докладених обома народами протягом другої половини ХХ століття.

Бібліографія

- Astafiev, Oleksandr 2009. „Ievropeyskyi vymir ukrainskoi povoiennoi emihratsiinoi literatury”. *Bibliia i kultura* 9: 171–177.
- „Aforyzmy Stanislava Lietsa” 1961. *Suchasnist* 2: 55–58.
- Berdykhovska, Bohumila (uporiad.) 2008. *Yezhy Gedroits ta ukrainska emigratsiia: lystuvannia 1950–1982 rokiv*. Kyiv: Krytyka.
- Czapski, Józef 1950. „Biada urzędnikom”. *Kultura* 7–8: 3–11.
- Hordynskyi, Sviatoslav 1978. „Iuzef Lobodovskyi i yoho poeziiia”. *Suchasnist* 1: 15–20.
- Iranek-Osmetskyi, Yezhy 1978. „Polshcha i Ukraina. Mynule i suchasne”. *Suchasnist* 3: 101–106.
- Kostetskyi, Ihor 1965. „Stanislav Yezhy Liets: «Novi nezachisani dumky»”. *Suchasnist* 1: 19–24.
- Kostiuk, Hryhorii 1947. *Lyst H. Kostiuka do Yu. Lavrinenka vid 10 lystopada 1947 r.* Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NANU. F. 215, od. zb. 170, stor. 12.
- Kravtsiv, Bohdan 1963. „Ukrainsko-polski literaturni vzaiemyny y suchasne radianske literaturoznavstvo”. *Suchasnist* 4: 16–24.
- Liets, Stanislav 1961. „Aforyzmy”. *Suchasnist* 12: 14–16.
- Lobodovskyi, Yuzef 1972. „Pro relihiiu bez pomazannia (Likvidatory unii)”. *Suchasnist* 12: 103–116.
- Łobodowski, Józef 1959. *Pieśń o Ukrainie // Lobodovskyi Yuzef Pisnia pro Ukrainu*. Perekl. Sviatoslava Hordynskoho. Paryż: Instytut Literacki.
- Lyst Ivana Bahriano do Yezhy Gedroitsia (vid 30 zhovtnia 1950 roku) 2002. V: *Ivan Bahrianyi. Lystuvannia 1946–1963*. T. 1. Kyiv: Smoloskyp.
- Mazurkevych, Oleksandr 1961. *Zarubizhni falsyfikatory ukrainskoi literatury*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury.
- Nemoiovskyi, Yezhy 1965. „Kontsert na zhinochyi holos. Biomakhiiia”. *Suchasnist* 12: 29–31.
- O.B. [=Bohdan Osadczuk] 1969. „Yezhy Stempovskyi”. *Suchasnist* 11: 125–126.
- Prus, Edvard 1973. „Ukrainski fashysty diliat svit”. *Suchasnist* 4: 86–89.
- „Vid redaktsii” 1961. *Suchasnist* 1: 3.
- Zhulynskyi, Mykola 2001. *Zaiavyty pro sebe kulturoiu*. Kyiv: Heneza.
- 2010. *Natsiia. Kultura. Literatura. Natsionalno-kulturni mify ta ideino-estetychni poshuky ukrainskoi literatury*. Kyiv: Naukova dumka.
- 2015. *Slovo na storozhi natsii: literaturno-krytychni tvory*. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk.

